

Engels v proslovu na Marxově pohřbu (březen 1883):

Jako Darwin objevil zákon vývoje organické přírody, tak objevil Marx vývojový zákon lidských dějin: prostý fakt, skrytý dosud pod ideologickými nánosy, že lidé musí především jíst, pít, bydlet a oblékat se, a teprve pak se mohou zabývat politikou, vědou, uměním, náboženstvím atd.; že tedy výroba bezprostředních materiálních životních prostředků, a tím určitý daný stupeň ekonomického vývoje národa nebo epochy tvoří základnu, z níž se vyvíjela státní zřízení, právní názory, umělecké a dokonce i náboženské představy lidí oné doby a z níž je proto také nutno je vysvětlovat, a ne naopak, jak se to dělo dosud.

Ale nejen to. Marx objevil také zvláštní zákon pohybu dnešního kapitalistického výrobního způsobu a buržoazní společnosti, kterou tento výrobní způsob vytvořil. Objev nadhodnoty vnesl naráz jasno do této otázky, zatímco všechny dřívější výzkumy jak buržoazních ekonomů, tak socialistických kritiků byly tápáním ve tmě.

Dva takové objevy by stačily na jeden život. Šťasten by mohl být, komu by se podařilo učinit třeba jen jeden takový objev. Marx ovšem v každé oblasti, kterou zkoumal - a takových oblastí bylo velmi mnoho a v žádné nezůstával jen na povrchu - v každé z nich, dokonce i v matematice, učinil samostatné objevy.

Takový byl jako vědec. Ale to ještě ani zdaleka nedává celý jeho obraz. Neboť Marx byl především revolucionář. Napomáhat tak či onak svržení kapitalistické společnosti a státních institucí, které tato společnost vytvořila, přispívat k osvobození moderního proletariátu, jemuž on první vštípl poznání jeho vlastního postavení a potřeb, poznání, za jakých podmínek se může osvobodit - to bylo Marxovým skutečným životním posláním.

Marx v Předmluva Ke kritice politické ekonomie (leden 1859), tedy jednom z přípravných textů k I. dílu Kapitálu (1867):

Celkový výsledek, k němuž jsem dospěl a který, když už ho bylo dosaženo, mi pak byl při mých studiích vodítkem, se dá stručně formulovat takto: Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Na jistém stupni svého vývoje se materiální výrobní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy, nebo — co je jen právní výraz toho — s vlastnickými vztahy, v jejichž rámci se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil se tyto vztahy proměňují v jejich pouta. Nastává pak epocha sociální revoluce. Se změnou hospodářské základny převrací se pomaleji nebo rychleji celá ohromná nadstavba. Zkoumáme-li takový proces převratů, musíme vždy rozlišovat mezi materiálním převratem v hospodářských výrobních podmínkách, jež lze přírodovědecky přesně zjistit, a mezi právními, politickými, náboženskými, uměleckými nebo filosofickými, zkrátka ideologickými formami, v nichž si lidé tento konflikt uvědomují a jej vybojovávají. Jako neposuzujeme jednotlivce podle toho, co si sám o sobě myslí, právě tak nemůžeme takovou převratovou epochu posuzovat podle jejího vědomí, nýbrž naopak toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života, z existujícího konfliktu mezi společenskými výrobními silami a výrobními vztahy. Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny výrobní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud materiální podmínky jejich existence nedozrály v lůně staré společností samé. Proto si lidstvo ukládá vždy jen takové úkoly, které může vyřešit, neboť při podrobnějším zkoumání se vždy ukáže, že úkol sám vzniká tam, kde materiální podmínky jeho řešení jsou již dány nebo kde jsou alespoň v vzniku. Zhruba je možno označit asijský, antický, feudální a moderní měšťácký výrobní způsob za progresivní epochy ekonomické společenské formace. Měšťácké výrobní vztahy jsou poslední antagonistickou formou společenského výrobního procesu, antagonistickou nikoli ve smyslu individuálního antagonismu, nýbrž ve smyslu antagonismu vyrůstajícího ze společenských životních podmínek individui; avšak výrobní síly, vyvíjející se v lůně měšťácké společnosti, vytvářejí zároveň materiální podmínky k řešení tohoto antagonismu. Touto společenskou formací se tudíž uzavírá prehistorie dějin lidské společnosti.